

bij mij soms toch de vraag hangen wat zij nu te maken hadden met heilsgoederen, met religieuze markt, of met beide. De diversiteit aan toepassingen is goed gekozen, hoewel Nieuwe Religieuze Bewegingen en Pinksterbewegingen erg dankbare en voor de hand liggende onderwerpen zijn voor dit thema.

Erik Sengers

(Vrije Universiteit Amsterdam)

Xanten, Harry J. van (2007), *'Katholieken, wat zijt Gij toch een wonderlijk volk!'. De Katholiekendag in Nederland 1899-1940*, Nijmegen: Valkhof Pers, pp. 1130, ISBN 978905625252, €45.

Derks Marjet, (2007) *Heilig moeten. Radicaal-katholiek en retro-modern in de jaren twintig en dertig*, Hilversum: Verloren, pp. 431, ISBN 9789065509826, €34.

In de historiografie van het Nederlands katholicisme wordt het interbellum vaak gezien als het hoogtepunt van de katholieke verzuiling. De publicatie *Het rijke roomsche leven* van Van der Plas heeft aan deze periode zelfs een eigen naam gegeven. Toch verschoof er in deze periode veel in het katholieke bastion onder invloed van de grote en snelle maatschappelijke ontwikkelingen en de realisatie van de katholieke emancipatie. Luijkx was de eerste die voor deze veranderingen aandacht vroeg in zijn *Andere katholieken*, waarna er meer over het katholicisme in het interbellum verschenen is. Vorig jaar werden in Nijmegen twee proefschriften verdedigd, die nieuwe onderzoeksresultaten aandragen. Derks' *Heilig moeten* gaat over enkele stichtingen van de beroemd/beruchte pater Van Ginneken s.J., en de vuistdikke dissertatie van Van Xanten (1.130 pagina's en ruim 2 kilo zwaar) behandelt het tot nu toe ondergewaardeerde thema van de Nederlandse Katholiekendagen.

De rode draad in beide boeken is het groeiende zelfvertrouwen van de katholieken na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, de uitbouw van de katholieke sociale organisaties, de groei van de katholieke bevolking en de eerste politieke successen. Dit leidde ertoe dat katholieken zich meer in het publieke domein gingen begeven en plannen gingen ontwikkelen voor de omvorming van de Nederlandse samenleving in christelijk-katholieke zin. Verschillende merkwaardige en stoutmoedige plannen kwamen uit de koker van Jac. van Ginneken, jezuïet, hoogleraar taalkunde in Nijmegen, en missionair ijveraar. In haar prachtig geschreven proefschrift beschrijft Derks zijn plannen voor niets minder dan de kerstening van de Nederlandse samenleving, ja zelfs van de hele wereld. Na een inleiding op het thema geeft ze eerst een mooie, coherente biografie van haar hoofdpersoon. Wat me bijzonder is bijgebleven, ook gezien haar aandacht voor gender en religie, is de grote rol die krachtige vrouwen in zijn leven speelden na het overlijden van zijn vader, die een succesvol bierbrouwer was.

Om zijn ideaal van de kerstening te realiseren stichtte Van Ginneken verschillende religieuze genootschappen, die nu nog steeds tot de verbeelding spreken. Het bijzondere aan deze stichtingen is dat Van Ginneken expliciet gebruik wilde maken van leken in zijn

bekeringswerk. Maar omdat noch zijn klerikale omgeving noch hijzelf een kader hadden om dit soort genootschappen te plaatsen, vervielen ze vaak toch in semi-kloosterlijke structuren, waarbij de dominantie van de charismatische en autoritaire Van Ginneken soms tot ontsporingen leidde. In het boek worden de stichtingen in chronologische volgorde beschreven: de Vrouwen van Bethanië (wegens wanbeleid aan de supervisie van Van Ginneken onttrokken), vervolgens de Vrouwen van Nazareth en tenslotte de belangrijkste activiteit: de Graalbeweging. In een spannende stijl, met groot gevoel voor historische details, wordt de ontwikkeling van de bewegingen beschreven, waarbij de gecompliceerde spiritualiteit van de leken-vrouwen en hun rol in de kerk terecht veel aandacht krijgen. In het laatste deel worden de bewegingen vergeleken met soortgelijke clubs, n.l. de enige mannelijke stichting van Van Ginneken (Kruisvaarders van Sint Jan), de Eucharistische Kruistocht en de Sleutelbos. Met dit hoofdstuk wordt de intellectuele spankracht van de lezer echter overschat: beter was het geweest dat Derks zich had geconcentreerd op de 'Ginnekense' stichtingen alleen.

Derks is docent aan de Radbouduniversiteit en gerenommeerd onderzoeker van de katholieke sociale beweging. Van Xanten daarentegen is een nieuwkomer en laatbloeier. Opgeleid als historicus maakte hij carrière als leraar geschiedenis en ook in de lokale politiek. Na zijn pensionering wijdde hij zich aan de geschiedenis van de katholiekendagen in Nederland, een thema dat ten onrechte nog niet systematisch was onderzocht en waarvoor hij – ook gezien zijn biografie – alle lof verdient. Katholiekendagen waren publieke manifestaties van het katholieke verenigingsleven, met interne (cohesie) en externe (publicitaire) doelstellingen. Op de dagen werd voornamelijk over sociale en politieke, maar ook moreel-ethische en religieuze thema's gesproken, waarbij deze voor de huidige lezer in een vloeiende lijn in elkaar overlopen. Opvallend is dat dit soort manifestaties in vergelijking met andere landen in Nederland vrij laat opkwamen. Na de inleiding schrijft de auteur daarom eerst over de ontwikkelingen in het internationaal katholicisme sinds het verschijnen van de sociale encycliek *Rerum Novarum*, en de weerklank die 's Pausen oproep aan de katholieken vond om actief mee te werken aan de hervorming van de samenleving. Vooral de katholiekendagen in Duitsland en Italië waren daarbij voor de Nederlanders een inspiratiebron. Vanaf 1900 werden er in Nederland eerst regionale katholiekendagen gehouden, in de verschillende bisdommen en in het – reusachtige - aartsbisdom in bepaalde streken. Deze worden alle uitgebreid besproken, op dezelfde aspecten, waardoor al vrij snel duidelijk wordt dat ze eenzelfde opzet en verloop hadden. Van 1919 tot 1937 zijn er zeven landelijke katholiekendagen gehouden. Ook deze worden weer uitgebreid besproken in het barokke taalgebruik van de geciteerde tijdgenoten en van de auteur zelf: opzet, voorbereiding, sprekers, reacties in katholieke en seculiere pers. Bij het derde deel, waarin de thema's van alle katholiekendagen nog eens worden behandeld, voorzag ik zo'n ver(drie)dubbeling dat ik mij hier niet doorheen geworsteld heb.

De verklaring voor de late opkomst van de katholiekendagen zoekt Van Xanten in de voorzichtige opstelling van de bisschoppen. Met de tweederangspositie van de schuilkerken nog vers in het geheugen wilden zij de kwetsbare positie van de katholieke kerk niet in gevaar brengen door al te opzichtige manifestaties en boude politiek-maatschappelijke

uitspraken - wat een enkele keer toch gebeurde. Het duurde dan ook enige tijd voordat er een kwetsbare balans was gevonden tussen leken-initiatief en klerikale leiding, waardoor er landelijke manifestaties konden plaatsvinden. Merkwaardiger is het algemene kader van Van Xanten: geheel in de geest van zijn inspirator Jan Roes ziet hij de katholiekendagen als een middel tot verkuddelijking van de katholieken. In werkelijkheid, en zo beschrijft hij het ook, werden de initiatieven daartoe genomen door de sociale verenigingen die elkaar wilden ontmoeten en steunen, wat door de bisschoppen – zeker in het begin – misschien niet werd bevorderd maar ook niet kon worden gehinderd. Door deze visie verdwijnt een beetje de blik op het gecompliceerde spel van geven en nemen in de katholieke zuil. Helemaal merkwaardig is dat de auteur geen enkele aandacht besteedt aan soortgelijke bijeenkomsten na de Tweede Wereldoorlog en daardoor verzuimt het fenomeen in een hedendaags kader te plaatsen. In 1952 werd het bestuur van de Nederlandsche Katholiekendag opgeheven, of eigenlijk werd er geen nieuw gevormd, maar in 1953 werd op een grootse, katholiekendag-achtige wijze 100 jaar kromstaf gevierd. Ook de bijeenkomsten van de Acht Mei Beweging en het Contact Rooms Katholieken kunnen gezien worden als ‘vormen van’ katholiekendagen. Rond de laatste eeuwwisseling, toen de polarisatie in de katholieke kerk voor beëindigd werd verklaard, werd wederom gediscussieerd over nut en noodzaak van een katholiekendag, waar de viering van 150 jaar herinvoering hiërarchie in 2003 een half mislukt gevoel van was. Maar hiervoor heeft de auteur geen plaats ingeruimd.

Helaas, zeker voor sociaal-wetenschappers, komt het maatschappelijk kader van die tijd in beide boeken niet goed naar voren, waardoor het katholicisme wederom als iets bijzonders wordt gepresenteerd en de veranderingen in die subcultuur niet helemaal tot hun recht komen. De tijd van het interbellum stond vol van maatschappelijke veranderingen, die ook zeker van invloed waren op de vormgeving van de beschreven verschijnselen. Het is bijvoorbeeld opvallend dat Van Ginneken lekenvrouwen stimuleerde een apostolische taak op zich te nemen, en daarbij vooral gestudeerde vrouwen op het oog had. Dit staat ten eerste geheel in de lijn van de opkomende rol van de vrouw in de samenleving, ook omdat vrouwen steeds meer gingen studeren, werken en publieke functies overnemen, ten tweede in de lijn van veranderingen die het gebruikelijke standdenken in de samenleving doorbroken en maatschappelijke gelijkheid bevorderden. Ook past zijn missiedoel in de lijn van de grotere eenheid van de Nederlandse samenleving en de gelijktijdige opname van Nederland in internationale (economische, politieke) netwerken. De katholiekendagen deden mij sterk denken aan gelijksoortige bijeenkomsten van de socialisten en landdagen van andere sociale, culturele bewegingen. Verder is ook hier de opkomst van verenigingen en de gecompliceerde verhouding met traditionele autoriteiten congruent met algehele democratisering van de Nederlandse samenleving. Dergelijke vergelijkingen worden echter niet getrokken; de maatschappelijke kaders worden niet of uiterst summier geschetst. Daardoor wordt het interbellum-katholicisme wederom als iets unieks voorgesteld, wat het in mijn ogen steeds minder is.

Erik Sengers

(Vrije Universiteit Amsterdam)